

BİR 'TÜRKİYE'DE BELGESEL SİNEMA' DERSİ

Türkiye'de belgesel sinema üzerine yapılan akademik çalışmalar halen çok sınırlı. Bu bakımdan 17. **Visible Evidence Kongresi** zihin açıcı sunumlara ve tartışmalara sahne oldu.

■ CAN CANDAN

Üç yıldır Boğaziçi Üniversitesi'nde "Türkiye'de Belgesel Sinema" isimli bir ders veriyorum. Bu dersi tasarlamaktaki amacım, sürdürmekte olduğum "Türkiye Belgesel Sineması" konulu araştırma projesini öğrencilerle paylaşmak ve bu çalışmayı onların katkılarıyla zenginleştirmektir. Derste yaklaşım olarak bir yandan Türkiye'de belgesel sinemanın 1890'ların ortasında başlayan tarihsel gelişimini kronolojik olarak incelerken, bir yandan da güncel belgesellere bakıyoruz. Aynı zamanda derse belgesel sinema araştırmacılarını ve yönetmenleri de davet ediyor, onların ağızından araştırmalarını, belgesel sinema maceralarını ve filmlerini dinliyor ve tartışıyoruz. Öğrenciler işlediğimiz konular ve filmlerle ilgili her hafta eleştirel yazılı çalışmalar yaparken, bir yandan da dönem içinde kendi araştırma projelerini gerçekleştiriyorlar.

Bu dersin çıkış noktalarından birisi şu vahim durumdu: 2010 yılında "Türkiye Belgesel Sineması'nın kapsamlı, derinlemesine ve eleştirel bir tarihi hâlâ araştırılmı ve yazılmı değil. Şimdiye kadar bu konuya el atan ama akademik açıdan yetersiz kalan iki kitaptan söz etmek mümkün. Bunlardan biri Simten Gündeş'in 'Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması' (Alfa Yayınları, 1998) isimli kitabı, diğeri ise Bilgin Adalı'nın 'Belgesel Sinema'sı' (Hil Yayın,

1986). Aynı zamanda 1990'ların sonundan bu yana belirgin bir artış gösteren belgesel filmlerle ilgili akademik ve eleştirel metinler de yok denecek kadar az. Ancak ve ancak bu belgesellerin yönetmenleriyle yapılmış söyleşilerin basılı olanlarına ulaşmak mümkün. Bir de, Belgesel Sinemacılar Birliği'nin 2002-2003'te ancak üç sayı olarak çıkabilen 'Belgesel Sinema' dergisi ve bu derginin devamı sayılabilecek olan, daha sonraki yıllarda yıllık olarak basılan 'Belgesel Sinema' kitapları kaynak teşkil ediyor. Bu kaynak eksikliği yüzünden, bu derste okutabileceğim yeterli sayıda akademik metin bulmakta zorlanıyorum.

Bu bağlamda, docİstanbul olarak 9-12 Ağustos tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlediğimiz 17. Visible Evidence Uluslararası Belgesel Çalışmaları Kongresi sırasında sunulan bildiriler arasında Türkiye belgeselleriyle ilgili olanlar bence kaynak metinler oluşturmaları açısından çok önem taşıyor. İngilizce yapılan sunumların başlıklarını (kendi tercümelemlerimle) ve konularını burada paylaşmak istiyorum: Suncem Koçer'in Kazım Öz'ün 2009 yapımı belgeseliyle ilgili 'Modernitenin Eleştirisi: *Son Mevsim Şavaklar*'da Mekân ve Zamanın Estetiği ve Politikası' başlıklı sunumu; Zeynep Yaşar'ın bir kur-

maca filmiyle bir belgeseli birlikte ele aldığı 'Yerinden Edilmişliğin Kısıtlı ve Kısıtlayıcı Mekânları: *Gitmek* (2008, Hüseyin Karabey) ve *İki Dil Bir Bavul*'da (2008, Orhan Eskiköy ve Özgür Doğan) Yapım Politikası ve Estetiği' başlıklı sunumu; Marcy Goldberg'ün Fatih Akın'ın 2000 yapımı otobiyografik belgeseli *Geri Dönmeyi Unuttuk* ile ilgili, 'Geri Dönmeyi Hatırlamak: Almanya ve Türkiye Arasında Fatih Akın' başlıklı sunumu; Chuck Kleinhans'ın Tülin Sertöz'ün TRT belgeselleri *Ninni* (2003) ve *Sobanın Öyküsü* (2004) ile ilgili 'Ninniler ve Sobalar: Türk Ulusal Televizyonunda Kadınların Domestik Mekânlarını Belgelemek' başlıklı sunumu; ve Ayça Çiftçi'nin moderatörlüğünde gerçekleşen 'Türkiye'de Kürt Belgeselleri' panelindeki açılış konuşması ve panel katılımcıları Çayan Demirel, Müjde Arslan ve Kazım Öz'ün sunumları. Bu sunumlardan çıkacak metinleri bir sonraki 'Türkiye'de Belgesel Sinema' dersimde öğrencilerimle paylaşabilmeyi umuyorum.

Bu deneysel ders, her geçen yıl belli bir bilgi birikimine dönüşüyor ve bu süreçte bu dersi öğrencilerimle birlikte geliştirmeye devam ederken, bu yazıyı okuyan ve Türkiye'de belgesel sinemayla ilgilenen tüm akademisyenlerin ve araştırmacıların öneri ve katkılarını bekliyorum.

not:

Kongrenin İngilizce sunum özetlerine ulaşmak için: <http://docistanbul.org/visibleevidence2010/eng/index.php?program/presentation-abstracts>

Kazım Öz, Müjde Arslan, Çayan Demirel, Ayça Çiftçi 'Türkiye'de Kürt Belgeselleri' panelinde.

LONDRA POSTASI

■ ALISA LEBOW

Bir yönetmen işkenceyi hakkıyla temsil etmeyi umabilir mi? Docİstanbul'un geçtiğimiz ay Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlediği 'Visible Evidence' kongresinde Susana de Sousa Dias'ın sunumu boyunca kendimi bu soru üzerinde düşünürken buldum. Eğer bunu yapabilecek bir yönetmen varsa, de Sousa Dias'ın kuvvetli bir aday olacağından emindim. Bahsettiği ilk film, Fransız televizyonu için yaptığı *Natürmort*'tu (*Natureza Morta*, 2005). De Sousa Dias bu film için Portekiz'de 48 yıl süren diktatörlük döneminin arşivlerini tarayıp, askerî geçit törenleri, sömürge işgalleri ve savaşlar dahil, diktatörlük dönemiyle ilgili yüzlerce saatlik arşiv görüntüsünü ve de gerçek polis sorgusu görüntülerini izlemiş. Bunların içinden sadece 12 dakikalık malzeme seçmiş ve bu 12 dakikanın içinde de sadece tek bir gerçek işkence sahnesi var. Bahsettiği ikinci filmi 48'de (2009) doğrudan temsilin bu kadarından bile kaçınıp onun yerine insanların tutuklanma işlemleri sırasında çekilen portre fotoğraflarını göstermeyi ve bu sabit görüntülerle birlikte mahkûmların söz konusu fotoğrafların çekildiği döneme ait anılarını anlattıkları ses kayıtlarını kullanmayı tercih etmiş.

De Sousa Dias malzemesini öyle yakından inceliyor ki, süreç montajdan ziyade cerrahi disseksiyona benziyor; görüntüleri aşırı bir şekilde yavaşlatarak yüzlerdeki her seçirmeyi, her mücadele ânını, ordunun her ileri adımını sonsuzluğa dönüştürüyor ve Salazar diktatörlüğü dönemindeki hayatın gözler önüne serilme ve umudun belirme ritmi hakkında bir fikir veriyor. Öyle ki kimi anlarda

de Sousa Dias'ın zamanı yayma tekniği, işkence deneyimini değilse bile işkence sırasındaki zaman deneyimini izleyicilere yaşıyor adeta -insanın dayanma sınırını aşan elastik bir süreye dönüşerek.

Yazıma de Sousa Dias'ın yönetmenlik stratejilerinden ya da çoğu yönetimde pek görülmeyen, bu stratejiler üzerine eleştirel bir şekilde düşünebilme yeteneğinden bahsederek devam edebilirim; ama benim burada üzerinde durmak istediğim şey, de Sousa Dias'ın İstanbul'a gelmesiydi. De Sousa Dias'ın işleri İstanbul'da ilk defa gösterilmiyor; bunun nedenini de anlayabiliyorum. Portekiz'le Türkiye'nin, Avrupa'yı bir nevi parantez içine alan simetrik coğrafi konumları dışında da ortak yanları var. Haddimi aşmak istememekle birlikte şu kadarını söyleyebilirim ki, iki ülkenin toplumsal hafızasında da halen üzerinde uzlaşmamış politik baskıların ve devlet kaynaklı işkencenin gölgesi var. Bu yılki Visible Evidence'in başkanı ve programı hazırlayan ekibin de başı olarak merak ettiğim şey, de Sousa Dias'ın işlerinin burada nasıl karşılanacağı ve buradaki akademisyenler ve yönetmenler üzerinde benim üzerimde bırak-

tığı etkiyi bırakıp bırakmayacağıydı.

De Sousa'nın saygın belgesel kuramcısı Michael Renov'la birlikte sunum yaptığı panelden çıkarken kendisi eski siyasi bir mahkûm olan Türkiyeli bir yönetmenle konuştum. O da bugünlerde işkenceyle ilgili arşiv malzemelerini yeniden değerlendiren bir film projesi üzerinde çalışıyormuş. Geleneksel belgesel teknikleri kullandığını bildiğim bu yönetmenin panelden etkilediğini açık bir şekilde görmekte birlikte, de Sousa'nın belgeselinde gördüğü avangard tekniklerden ne kadar etkilendiğini merak ettim. Bunu kendisine sorduğumda, kendi yöntemlerini bu sunumun ışığında gözden geçireceğini söyledi. Visible Evidence kongresini İstanbul'a taşıyarak Türkiye dışından gelen 125 katılımcıya (12 Türkiyeli katılımcıyla birlikte) bu inanılmaz şehri görme ve Türkiye belgesel dünyasını tanıma şansı vermenin ötesine geçip, buradaki yönetmenlere ve akademisyenlere ilham vermesini ve yeni yaklaşımlar sunmasını umuyordum. Bu sohbetle umudumun gerçek olduğunu anladım. Nihayet büyük bir tatmin duygusuyla, Visible Evidence'in düzenlenmesi için harcanan bütün o çabaya değdi diyebilirdim; zira bu çaba bunun gibi gerçekten aydınlatıcı kültürel ve yaratıcı bir etkileşim yaratmayı başarmıştı. (Çeviren: Elif Çopuroğlu)

Alisa Lebow Londra'daki Brunel Üniversitesi'nde belgesel kuramı, tarihi ve prodüksiyonu üzerine ders veren bir sinemacı ve akademisyen. Ayrıca docİstanbul Belgesel Araştırmaları Merkezi'nin kurucu üyelerinden. www.alisalebow.co.uk

Natürmort